

Békepapság az üldözött egyházban

(Kísérlet egy értelmezési keret kialakítására)¹

A PAPI BÉKEMOZGALOM INTÉZMÉNYE (1950-1956). IDEGEN TEST AZ EGYHÁZBAN

Amikor egy szervezetbe idegen test kerül, például szervátültetés alkalmával, a szervezet ellenállással reagál. Minden energiáját arra összpontosítja, hogy kilökje magából az idegen testet. Ha erre nem képes, megpróbálja elszigetelni azt a test más területeitől. „Betokozza”, hogy még csak ne is érintkezzék egyéb részeivel. A szervátültetés végső sikerét az dönti el, hogy a műtétet végrehajtók tudják-e a módját, hogy miképpen törjék meg az ellenálló szervezetet. Az eredményben csak akkor lehetnek biztosak, ha folyamatosan figyelemmel kísérik a beültetett szerv működését. Ha a kívánt céltól eltérő az eredmény, újabb operációra kerül sor. A beavatkozást végzőknek azonban mindig számítaniuk kell előre nem várt eseményekre. Sohasem lehetnek biztosak afelől, hogy nem indítottak-e el egy esetleges nem kívánt folyamatot is.

A papi békemozgalmat egy ilyen idegen testnek tekinthetjük az ötvenes években, az egyházüldözés időszakában. A beavatkozást az állam végezte, a folyamatos megfigyelést s az elégtelen működés miatti retorziókat a papi békemozgalom felügyelésével megbízott Állam- és Egyházügyi Hivatal. A test, azaz a mozgalom addig tekinthető idegennek az egyházban, amíg 1958-ban Kádár János „nemzeti megbékélést” hirdetett, s a nyílt üldözés helyett az egyház vezetésével legitimáltatta a kommunista párt vallásellenességét. Ezt követően már nem próbálja kilökni magából a szervezet az új testet.

E dolgozat a nyílt egyházüldözés időszakát (1950-1956) tárgyalja. A hatalom mozgalommal kapcsolatos tervei és taktikai lépéseinek bemutatásán túl kísérletet teszek a békepapság életvilágának értelmezésére. A politikai vezetés szándékával kapcsolatos következtetésem csupán a jelzett korszakra érvényesek, a békepapokkal kapcsolatos megállapításaimat általánosabb érvényűnek tekintem.

Fontos megjegyezni, hogy e tanulmány – hasonlóan a témában eddig megszólalókhhoz – a téma csak egy aspektusának bemutatására vállalkozik. Tomka Miklós több írásában elemezte az egyház és a békepapság egymáshoz való viszonyát, Pál József levéltári anyagfeldolgozása szintén az elmúlt korszak egyházának megértését segíti elő, ám nem történt még meg a téma megnyugtató átfogó föltárása. Az alábbiakban leírt értelmezési keret egyetlen részletet kíván kiemelni, nevezetesen, mi történt azzal a pappal, aki valamilyen okból kifolyólag békepap lett. Rámutat a helyzet csapdajelleget, a szervezetbe kerülők fogoly voltára, s emellett érvel még akkor is, ha adott körülmények között hatalmasokként léptek fel elnyomott társaikkal szemben. Tehát eddigi ismereteink kiegészítését szolgálja ez az írás, a résztvevői oldal megértő szociológiával történő megvizsgálásával.

¹ A tanulmány az „Aufbruch”, folyamatban lévő, átfogó, nemzetközi egyházszociológiai kutatás keretében készülő nagyobb munka része.

Az állam, az egyház és a Vatikán közötti kapcsolat a két világháború közötti időszakban

A két világháború között a magyar állam és a katolikus egyház viszonya harmonikusnak mondható. Az egyház hozzájárult az állam politikai legitimációjának biztosításához, cserébe az állam tiszteletben tartotta az egyházi érdekeket a politikai-gazdasági életben. A katolikus egyház hatalmi tényező volt Magyarországon, a szakirodalom triumfalizmusnak nevezi ezt a korszakot az egyház szempontjából. Természetes volt a vallásos szocializáció, a keresztény kultúra a társadalom egészét elérte, és annak világnézetét meghatározta. A magyar egyház hagyományosan jó kapcsolatokat ápolt a Vatikánnal is, sőt a kölcsönös bizalom légköre jellemezte a magyar egyház, a Vatikán és a magyar állam kapcsolatát. Szükségtelennek tartották a Vatikán és a magyar állam között külön konkordátum megkötését, amely kapcsolatukat formálisan is szabályozta volna. A Vatikán e nélkül is érvényesíteni tudta egyházpolitikáját, szabadon gyakorolhatta jogát az egyházi hierarchia kinevezésében. A bizalom légköre persze azt is jelentette, hogy a Vatikán hallgatólagosan figyelembe vette a magyar kormány óhaját az egyházi ügyekben.

A második világháborúból a katolikus egyház hatalmi helyzetet élvező, kultúra teremtő, s azt továbbadó intézményként került ki, amelynek vezetőit nemcsak a Vatikán, hanem a mindenkori magyar kormány is támogatta.

Ez a társadalmilag kedvező helyzet egy csapásra megváltozott 1945-ben. A változás felkészületlenül érte a magyar püspöki kart, sőt Rómát is.

Megváltozott kapcsolat az állam, az egyház és a Vatikán között 1945 után

A kommunista hatalom fokozatos előretörése nem hagyott kétséget afelől, hogy az állam nemhogy nem tart igényt az egyház legitimáló szerepére, hanem első számú ellenségként kezeli az egyházakat és általában véve a vallásosságot. A három politikai tényező háború előtti érdekkapcsolata köddé vált, a katolikus egyház vezetése és a Vatikán új politikai helyzetbe került. A magyar egyházfők számára nagy dilemmát jelentett annak eldöntése, hogy átmeneti helyzettel vagy végérvényes korszakváltással kell-e számolniuk. Az érintettek különbözőképpen látták ezt, s az erre a kérdésre adott válaszuk meghatározta a kommunistákkal szembeni politikai magatartásukat is.

A dilemmát jól tükrözik a Serédi bíboros 1945-ben bekövetkezett halála nyomán napirendre került utódlási kérdésre adott válaszok különbségei.

a.) A Vatikán már 1945-ben számolt azzal, hogy a kommunista hatalomátvétel be fog következni, de nem vetette el annak lehetőségét sem, hogy a nemzetközi helyzet alakulása miatt a kommunista uralom pusztán epizód jellegű lesz Kelet-Európában. Minden eshetőségre felkészülve olyan egyházfőre volt tehát szüksége, aki szembe mer szállni a kommunistákkal az egyház érdekeiért, sőt szükség esetén a mártíromságtól sem riad vissza. Ezért esett a választás Mindszenty Józsefre, az akkori veszprémi püspökre.

b.) A püspökök, mint közvetlenül érintett fél, megosztott volt a kérdésben. Alapvetően olyan, kompromisszum-kész jelöltben gondolkodott, aki képviselné az egyház érdekeit a vatikáni politika szellemében, de ugyanakkor tárgyalni is hajlandó lenne az állammal. Váratlanul érte őket a vatikáni döntés, miszerint a magyar katolikus egyház első embere Mindszenty József lett.

Az események következtében a püspökkaron belül alapvetően két politikai szárny erősödött fel.

a.) Az egyik az újonnan kinevezett hercegprímás köré tömörült, az egyház korábbi, háború előtti pozíciójához ragaszkodott, s az állam és egyház viszonyáról csak e kérdés rendezése után kívánt tárgyalni.

b.) A másik szárny legerősebb embere Czapik Gyula egri érsek volt. Ők a „modus vivendi” álláspontját képviselték, miszerint meg kell találni az uralkodó hatalommal való együttműködés, a politikai kompromisszum útját. Azt, hogy a kompromisszumokban meddig mentek volna el, sohasem derült ki. Mindszenty József bebörtönzéséig a legitimista szárny volt a hangadó a püspökarban, utána viszont, amikor Czapik érsek „leülhetett” tárgyalni a kommunistákkal 1950-ben, kiderült, hogy az állam már színlag sem akart kompromisszumot kötni az egyházzal. Egyházpolitikájának célja az egyházak és a vallás megsemmisítése volt.

Látnunk kell, hogy a katolikus egyház püspökkara és az állam között többé semmiféle párbeszéd sem folyt. Ráadásul az egyház vezetőit teljesen elszigetelték Rómától, a diplomáciai kapcsolatok, a kiutazások gyakorlatilag megszűntek. Róma elvi álláspontját ismerhette a magyar katolikus püspöki kar, ám konkrét politikai lépéseket egyedül kellett megtennie a testületnek.

Miután az állam kiszorította az egyházat a társadalom életéből (egyesületeit, iskoláit bezáratta), az egyház intézményrendszerét is szét akarta zilálni.

Nem lehet kétséges, hogy a papi békemozgalom egyik célja az egyház kettészakítása volt. A békepapok az állami akaratra engedelmeskedő, saját püspökeikkel szembehelyezkedő politikai álláspontot képviseltek. E mozgalom szerepét akkor töltötte volna be, ha képes lett volna az alsó- és a felső papság között komoly ellentétet szítani, ami azonban a vizsgált időszakban nem teljesült. A papi békemozgalom 1950 júliusában alakult meg, s 1956-ig célját nem érte el. Sőt! Nemhogy gyengítette volna az egyházat, hanem sietette a mozgalmon kívüli papok összefogását, szolidaritásuk megerősödését. Az egyház intézményrendszerébe kényszerített mozgalom az 1950-56-ig terjedő időszakban idegen testként létezett csupán. Ekkor sem Róma, sem a magyar püspökar nem ismerte el, még hallgatólagosan sem, s a békepapok mint papok elvezítették egyházi legitimitásukat.

A papi békemozgalom kiterjedése (az 1950-től 53-ig terjedő időszakban)

A mozgalom hatását pusztán számokkal érzékeltetni csak jelzésszerűen lehet, és ezeket meglehetősen óvatosan kell kezelni. Mégis szólni kell erről, mivel a papi békemozgalomról kialakult véleményekben sokszor egymásnak ellentmondó adatokról hallunk. 1950-ben az országban összesen 3583 aktív pappal számolhatunk. A kérdés az, hogy a korabeli papság milyen arányban működött együtt a papi békemozgalommal. Ehhez először is azt kell eldönteni, hogy kiket tekintünk békepapnak: a.) a mozgalom hivatalosan bejegyzett aktivistáit, b.) a mozgalom gyűlésein megjelent papokat vagy azokat, c.) akik a mozgalom erőszakos politikájának nyomán aláírásukkal látszólagosan támogatták a mozgalom céljait? Az első csoportba tartozókat tekintem békepapnak, az aktivistákat, mert ők a nyilvánosság előtt vállalták ezt a szerepet, s mert tőlük nemcsak a politikai munkában való részvételt várták el, hanem az új rendszer ideológiájával való azonosulást is. Az általam vizsgált akták alapján összesen 429 fő sorolható ebbe a csoportba. (Lásd a mellékelt táblázatot). A papság akkori létszámának valamivel több mint 10 százalékát alkották.

A békemozgalom 1952-ben, a béke világtalálkozóra készülve, aláíró akciót szervezett. Az ország összes papját felkeresték, hogy rávegyék őket arra, aláírásukkal legitimál-

ják a hazai papi békemozgalom munkáját. Sikeresnek könyvelték el ezt az akciót, hiszen 33o9 pap vezette rá nevét az aláírási ívre. (MOL. XIX-A-21-c. 9 o.d. 1952. Dec. 3. K/6/7614.) Közismert azonban ezeknek az aláírásoknak az értéke, hiszen a szervezők leginkább fenyegetésekkel értek célra. Idézzünk az akciót előkészítő egyik előterjesztésből:

„Az Állami Egyháziügyi Hivatal vezetőjével megtárgyaltuk az aláírásgyűjtő akció lebonyolítását. Az aláírásokat papokkal végeztetjük, de bizonyos keretek között bevonjuk az ÁEH munkatársait, és az ellenőrzésen keresztül az akció vezetése és irányítása végső fokon a mi kezünkbe van biztosítva. Az aláírásgyűjtésbe egyes püspököket is bevonunk az ÁEH-val való közös megbeszélés alapján.” (Írta meg jelentését az Országos Papi Békemozgalom titkára az ÁEH-nak. MOL. XIX-A-21-c. 9 o. d.)

A mozgalom tevékenysége az 1951 decemberében és 1952 augusztusában készült munkatervek alapján

A mozgalom országos központjának vezetői által készített munkatervek véleménye szerint a katolikus papság zöme felzárkózott a papi békemozgalom mögé. A szöveg igazságtartalma azonban megkérdőjeleződik két bekezdéssel később, a célkitűzések ismertetésekor.

a.) A mozgalom feladatául tűzik ki, hogy az majd a „papság zömét rávezeti a háborús gyűjtogatók reakciós mesterkedéseire”, a „háborút akaró főpapokkal szembeni helytállásra”. (1951. dec. 6-án.)

b.) A másik feladat az, hogy a papságot „hazaszeretetre, az öt éves terv, a szövetkezeti mozgalom és népünk politikai és gazdasági egységének elősegítésére neveljük. Ezen keresztül is csökkenteni fogjuk a papság pasztorációs, hitbuzgalmi működését ... Figyelemmel leszünk arra, hogy a papok egymás között minél többet politizáljanak, és a papi békemozgalom célkitűzéseivel szemben ellenséges papokat leplezzék le, és szigeteljék el a többi paptól. A széles körű leleplezés után követeljük a püspöktől ezen papok hivatásból való felfüggesztését.” (Idézet a mozgalom munkatervéből, 1951. Dec. 6.) Látható, hogy a mozgalom célja ebben az időben a papság ideológiai átnevelése volt, eszközei között szerepelt többek között a besugórendszer kiépítése. Büntetésként a megszegénytől az egzisztenciális fenyegetettség kilátásba helyezéséig bármi felhasználható volt. Ezek után nem meglepő egy korabeli pap elkeseredett kijelentése a mozgalommal kapcsolatban: a „békepapok a rendszer titkosrendőrei”. (A jelentés egy békepaptól származik, amelyet a Katolikus Papok Békebizottságában működő levelezési osztálynak küldött, 1951 őszén, a Soltszentimrén tartott coronáról.)

c.) A célkitűzéseket különböző módokon keresztül valósították meg. A mozgalom a katolikus papság számára konkrét feladatokat jelölt ki a „békéért” vívott harc során, például az őszi mezőgazdasági munkák és a begyűjtés végrehajtása és siettetése. Elvárták a termelőszövetkezeti mozgalmak népszerűsítését a szószekekről, s a helyi tanácsokkal való készséges együttműködést is.

d.) A papság további feladata volt a mozgalom munkaterve szerint, hogy a karácsonyi ünnepekre csak akkor készítsék fel a híveket, ha a falu sikeresen teljesítette „nemzeti feladatait.” A bányavidéken működő papokkal a széntermelés fokozását kívánták elérni. „Cél az, hogy hitbuzgalmi munka helyett és pasztorációs munka helyett politikai kérdésekkel foglalkozzanak.”

Ezek után nézzük meg, hogy a mozgalom politikájára hogyan reagált a katolikus egyház egésze. Pillanatképek bemutatása igen jól érzékeltetheti a mozgalommal szemben kialakult légkört, a mozgalom célkitűzéseivel szemben tett lépéseket.

1.) Az iratokban fellelhető, hogy a coronák működésének figyelésével megbízott békepapok arról számolnak be a mozgalom központjának, hogy egy újfajta püspöki magatartás van kialakulóban. Észrevették, hogy a püspökök és az alsópapság nem-hogy eltávolodott volna, hanem tudatosan közeledtek egymás felé. Például a félévenkénti papi értekezleteket, coronák üléseit felhasználták a püspökök arra, hogy a lelkeskedő papsággal erősítsék személyes kapcsolataikat. Az üléseken megjelenő békepapok feladata volt az állam, a kormány politikájának dicsérete, népszerűsítése. Ezeket a püspökök igyekeztek elszigetelni, s össze is fogtak a mozgalmon kívüli papokkal ehhez. A belső szolidaritás jeleire utaló tény, hogy amikor a coronák ülésein megjelentek az ellenálló püspökök, esperesek, akkor az üléseken mintegy „megfeledeztek” az állam politikájának dicséretéről, azaz nem hagyták szóhoz jutni a békepapokat. Az ilyen lépés persze nem maradt retorzió nélkül, emiatt például 1952-ben eltávolították helyéről a szobi esperest, mivel „figyelmen kívül hagyta a politikai kérdések megtárgyalását.” (Bizalmas anyag. 1951. nov. 20.)

2.) A mozgalmat népszerűsítették a szemináriumok felé is, ám az önkéntes, lelkes csatlakozókat az iskolák vezetői igyekeztek kizárni a kispapok sorából. (Erről szól az a panaszlevél, amelyet 1951. dec. 3-án írt H. F. győri papnövendék, a papi békemozgalom irodájába, a szemináriumból való kizáratása ügyében.)

3.) A mozgalmon kívüli papság összefogott az elbocsátott szerzetesek egzisztenciális gondjai megoldásának ügyében, s igyekeztek a pasztorációs munkában alkalmazni őket. Például szerzetesnőket házvezetőnőként, szerzeteseket kántorként, harangozóként, próbáltak alkalmazni. (Számol be az országos választmánynak egyik levelező tagja.)

Az állam fokozódó nyomása, a választmány létszámának növelése

A teljesség igénye nélkül s a ránk maradt akták egyoldalúságát nem feledve próbálom meg az AEH jellemzéseiből rekonstruálni a mozgalomban nyilvántartott papok magatartásmódját. Az adatok alapján két csoportot különíthetünk el egymástól. Az egyik, amelyet a választmányból kizárt személyek jellemzései alapján állítottam össze, a hatalom számára nem kívánt magatartásmódokat tartalmazza. A másik csoport viszont az új tagokból áll, azaz a hatalom számára kívánatos, a jutalmazott viselkedéseket mutatja be. A két csoport arányairól szólni félrevezető lenne, nyilvánvaló, hogy a második csoport úpusaiból válogatták össze jelöltjeiket a megyék békepapi irodái, s erről úgy írnak, mintha ez a magatartásforma terjedőben lett volna. Ne tévesszen ez meg bennünket, a rendelkezésre álló levéltári anyagból csak az előforduló magatartásformákra tudunk következtetni. Arra már nem, hogy ezek a típusok milyen arányban fordultak elő a békepapság soraiban.

Tehát a csoportok a megyei papi békemozgalom központjai által felterjesztésre készített lista alapján készültek, amelyet a szervezet megújítása céljából 1953-ban állítottak össze.

Az akták szerint a régi választmány tíz százalékát leváltották, ám az eredeti létszámot húsz százalékkal megemelték. (Lásd a táblázatot.) Az ÁEH és az egyházzal foglalkozó belügyi szervek közös akciója volt a változtatás.

1950-ben a mozgalomba többnyire azokat a papokat tudták bekényszeríteni, akik magánéleti vagy korábbi politikai cselekedet miatt zsarolhatókká váltak. Ezek a papok az egyházban tekintély nélküli, peremhelyzetben lévő személyek voltak. A mozgalom működésével elégedetlen pártvezetés változtatást rendelt el. A korábbi vezetőségárdá megújítása révén akartak emelni a szervezet tekintélyén. A főpapság ekkor „bevehetet-

len” volt, a nagyobb tekintéllyel bíró alsó- és közép-papokból, esperesekből kívánták feltölteni az üressé vált helyeket. A mozgalom presztízsét és a létszámot egyszerre akarták emelni, ezért a társadalmilag kompromittálódott papokat nem zárták ki, csak a vezető szerepüktől fosztották meg.

Ha közelebbről megvizsgáljuk a választmányból kimaradók és az abba bekerülők listáját, illetve az egyes jelöltekről adott jellemzéseket, akkor némi képet alkothatunk arról, hogy milyen magatartások voltak kívánatosak, ill. nem kívánatosak a mozgalomban.

Választmányból kizárt békepapok

1.) **„Ál-békepap” – A mozgalom nyílt ellenségei**, vagy ahogyan a leváltásuk okait részletező jellemzés írja, a **rendszer ellenségei ők**. Olyan békepapokat soroltam ide, akik tagságuk ellenére nem támogatták az új rendszert, sőt véleményüknek nyíltan hangot is adtak. A mozgalomhoz csak névlegesen tartoztak, az elvárt munkát visszautasították. Nem jártak el a gyűlésekre, vagy ha igen, akkor felszólalásaikban egyházpártiak voltak.

2.) **A túlélni akarók – A passzívak** csoportja. Ebbe a csoportba sorolhatók azok, akik a mozgalmat túlélésre használták, így akarták kivárni az egyházüldözés végét. Csak látszólag értettek egyet a mozgalom „filozófiájával”, gyakorlatilag azonban távol tartották magukat a cselekvésektől. Íme példaként néhány idézet a leváltást indokló jelentésből: „Felszínes kifogásokkal minden eddigi mozgalmi munkát visszautasított, tekintélytelen ember ... nem tevékenykedett a papi békemozgalom megerősítése érdekében, a kapott feladatokat terhesnek tartotta.”

3.) **Erkölcstelen kifogásolható személyek**. Az alkohol, a nőügyek miatti botrányok, ritkábban hűtlen pénzkezelés gyanúja merült fel vagy igazolódott be. A kérdéses személyek emberi gyengeségei beszerzésük előtt is ismertek voltak, éppen ezért keresték fel őket a titkosszolgálat emberei. Zsarolással érték el náluk azt, hogy belépjenek a mozgalomba. Tekintélytelenségük és az egyházi büntetés kilátásba helyezése miatt azonban 1953-ra terhéssé váltak a szervezet számára is.

4.) **A konspirálók**. Azokról van szó, akik tagságuk árnyékában menteni akarták, ami menthető volt az egyházból. Amennyire lehetett, a pasztorációs, a hitéleti munka elmélyítésére törekedtek a mozgalom leple alatt. Ezt írja róluk a leváltásukat indokló jellemzés: „egy volt szerzetes, akiről bebizonyosodott, hogy csatlakozását a reakciós papok, ill. volt szerzetesek illegális mentésére, illetve a hitélet növelésére használja föl.” Vagy egy másik személy leváltását így indokolják: „békemozgalmi funkcióját a kitelepített fasiszták anyagi támogatására használta”. A mozgalom egyik országos vezetőjéről van szó.

5.) **A karrieristák** – Tagságukat anyagi előnyök szerzésére akarták használni, ami csak azért jelentett problémát az ÁÉH-nak, mert cserébe egyáltalán nem végeztek békemunkát.

Az újonnan beválasztott papok magatartástípusai

A kategória megnevezése jelezni kívánja, hogy az önkéntesség esetükben kizárható. Az a pap öntudatlanul is potenciális jelölt volt 1953-ban, aki környezetében tekintélynek örvendett, akire mások hallgattak. Egy pap egyházon belüli tekintélye fontosabb kritérium volt az 1953-as választmány megújításakor, mint a békemozgalom iránti szimpátia vagy elkötelezettség ténye.

1.) Ez alapján az első csoportba sorolom azokat, akik **tekintéllyel bírtak, s nem** tüntettek **ellenséges** magatartással az állammal szemben. „A megye papjai előtt nagy tekintéllyel és befolyással bír. Magatartásában nem mutatkozik meg a népi demokráciánkkal szembeni ellenszenv. Inkább a sem velünk, sem ellenünk politikát viszi.” Az új tagok húsz százalékát ilyen és ehhez hasonló háttérinformáció alapján keresték meg, s „győzték meg a mozgalom fontosságáról”.

2.) **Tekintélyes** pap, és az állammal szemben **lojális magatartást tanúsított**. Aki valamilyen szerényebb tevékenységet vállalt a mozgalom felkérésére, megkeresték előbb-utóbb a választmány tagsága kérdésében. Az új tagok harmincöt százaléka tartozott ebbe a csoportba. „Kissé maradi gondolkodású – olvashatjuk az egyik aktában –, de az állami szervekkel mindig készséges volt.” Ezt a véleményt a helyi tanáccsal való együttműködés, a helyi pártbizottsággal való gördülékeny kapcsolat-tartás alapján alakították ki egy plébánosról. Előnynek számított, ha valakiről az állt a jelentésben: „egyházi vonalon meglehetősen passzív. A helyi szervek kérését mindig figyelembe veszi”, vagy: a „békebizottságban 1951-ben kezdte meg működését, és azóta az összejöveteleken rendszeresen részt vesz. Általában pozitív hozzászólásai vannak.”

3.) **Tekintélyes és aktív békemozgalmi munkát folytatott. Nevezhetjük karrieristának**. Az új tagok közel harminc százalékát az aktív békemozgalmi munkájuk miatt „kitűnt” papokból toborozták. „Idős korú esperesről van szó, aki a békebizottság megalakulása óta aktív. Aktivitására jellemző, hogy az ő körzetében van a legtöbb aktív békepap. Az állampolgári feladatokról rendszeresen prédikál, és buzdítja híveit”. (Vagyis a beszolgáltatásról, TSZ-szervezésről, a betakarításról, a vetésről, a békekölcsönről stb.). Vagy idézhetünk egy másik illetővel kapcsolatos feljegyzést : „... a járási békemozgalomnak igen aktív tagja. Megbízottunk véleménye szerint szerepeltetése emelni fogja a mozgalom tekintélyét.”

Egy másik esetben: „eléggé anyagiás, és nagyon fél attól, hogy elveszti kongruáját. Ettől való félelmében óvatos a hitélet fejlesztésében. A helyi tanáccsal és pártszervekkel is igyekszik jó kapcsolatot tartani.”

4.) A **megfáradt, megtört ellenálló** csoportjába olyan békepapokat soroltam, akiknek magatartása az idő múlásával egyre elfogadóbbá vált. Az új tagok közül tízből egy főt lehet ide sorolni, például egy apát plébánost, „aki a Mindszenty és a Grösz aktivitása idején támogatta az akkor szervezett nagy egyházi megmozdulásokat. Az utóbbi másfél évben mindjobban igyekszik magatartásában segíteni az állami szerveket. A békeválasztmányba több mint egy éve eljár, és ott felszólalásaival nagy segítséget ad”. Vagy egy másik eset: „nagy tekintélyű ember, aki igen hosszú ideig távol tartotta magát nemcsak a békemozgalomtól, de az egyszerű gyűlésekre sem ment el. Az utóbbi időben változtatott magatartásán. Megbízottunkkal való személyes beszélgetése alkalmával kifejtette, hogy egészen másnyennek képzelte a papi békemozgalmat. Ígéretet tett az állami feladatok teljesítésére.”

5.) **Köponyegforgatók**. Utolsóként meg kell említeni azt a maradék kis csoportot, amelybe azok kerültek, akik azért lettek békepapok, mert személyes beállítódásuknál fogva mindig is a hatalom mellé álltak. Az egyik illetőről például ezt a háttérinformációt közölték: „1944-ben a nyilas katonai parancsnokság kitüntetésre terjesztette fel. A felszabadulás után aktívan bekapcsolódott a P. megye politikai életébe. Tagja volt a törvényhatósági bizottságnak egészen 1945-ig. A párt és az állami szervekkel 1945-től kezdve jó viszonyt épített ki. Az a típus, aki hamar alkalmazkodik az uralkodó rendszerhez.”

A fenti tipológiából azt nem tudhatjuk meg, hogy mi állt minden egyes „belépés” háttérében, hiszen az akták mélyen hallgatnak az erőszak, a kínzás, a fenyegetés alkalmazásáról. A motiváció kérdésének elemzéséhez viszont - azaz miért lett valaki békepap-, segítséget tud nyújtani. Láttuk, hogy a csatlakozás többnyire belső meggyőződés nélkül történt, inkább az adott történelmi helyzet sajátos megítélése sodort sokakat a kommunista rendszer felé. Ezt érzékelve a „mindenható” hatalom megtalálta a módját, hogy belekényszerítse áldozatait ebbe a nem túl hálás szerepbe. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy a mozgalomba került pap élete hogyan változott meg, ha egyáltalán megváltozott.

Ezt a problémát célszerűnek látszik az életvilág oldaláról megközelíteni. Az életvilág Husserl, Schütz, Berger-Luckmann nyomán a legfőbb valóság, ahol az egyén mindennapja zajlik. A mindennapok világában a szocializáció következtében otthonosan mozgunk. Jól beidegződött tevékenységeket végzünk, gondolkodás nélkül tudjuk, hogy mit miért teszünk. Az életvilágot irányító normarendet konzekvensnek tudjuk, s hiszünk benne annyira, hogy akkor sem esünk kétségbe, ha valaki ránk bizonyítja, hogy nem vagyunk elég következetesek önmagunkhoz. (Ezt szokták kimutatni a közvéleménykutatók, amikor inkonzisztens véleményekkel találkoznak.) Az életvilág az egyén számára felcserélhető elköltözés, társadalmi mobilitás, esetleg rendszerváltás alkalmával. Ilyenkor az új helyzetek új normákat teremtenek, egy új világ születik körülöttünk, amely bizonyos idő eltelte után ismét a legfőbb valósággá válik számunkra. Az egyén a megújult mindennapok világában tudja, hogy mit várnak tőle, s az elvárásokat hogyan kell teljesítenie. Azzal is tisztában van, hogy ő mit várhat el környezetétől, s azért kész harcolni is. Normális körülmények között ha az egyén elhagyja megszokott világát, azt azért teszi, mert reménye van egy másik életvilág kialakítására. Egyik otthonosságot felváltja egy másik otthonossággal. S ez az, ami a békepapok esetében nem történt meg. Az egyházban szocializálódott tudásuk, magatartásuk feladása nem járt együtt egy másik tudás- és magatartásmód elsajátításával, mert az új közeg valójában nem akarta befogadni őket.

A mozgalom céljainak, működésének számbavétele során nyilvánvalónak tűnik, hogy a békepapság két világ közé szorult, másszóval két kultúra mezsgyéjére került. Ez a réteg az egyházat, mint eredeti vonatkoztatási pontját elhagyta, s cserébe nem kapott másikat. Élete így zsákutcába jutott. Ez a helyzet előállt akkor is, ha valaki azért lett békepap, mert hitt a „mi is békét akarunk” felszínes politikai jelszónak, akár mert ettől remélt anyagi biztonságot, esetleg egyházi karriert, vagy mert úgy gondolkodott, „inkább én legyek békepap, mint a másik, akiről tudom, hogy képes lenne ártani az egyháznak”. Mindvégig a politikai akarat kiszolgálói, eszközei maradtak, anélkül, hogy az akarat formálásában maguk is részt vehettek volna. A békepap idegenné vált eredeti helyén, az egyházban, s idegen maradt a szocialista rendszerben. Régi világát már feladná, de mindennapi életét az egyházon belül kellett élnie, hiszen ott volt feladata, ezt várták tőle. Nem maradt számára más valóság, mint a papi békemozgalom, egy felülről irányított szervezet, amiben nem teremtődtek meg az életvilág kialakításához szükséges normák. Nem maradt más számára, mint az **anómia**. Durkheimtől tudjuk jól, hogy ez szabályozatlanságot jelent, amelyben az ember már nem tudja, hogy mit szabad és mit nem, mi a jogos, és mi nem az, mert régi szabályait már nem tiszteli, s az újakat a hatalom akaratából sohasem fogja kiismerni. Másrészt (folytathatjuk Merton nyomán) az egyén elveszíti ilyenkor erkölcsi érzékét, s viselkedése másokra és

önmagára nézve is veszélyessé válhat. A békepap viselkedése mögött két ellentétes világszemlélet állt, s mindkettőt elkötelezetten tudta képviselni, vagy ha tetszik, egyiket sem. Hogy éppen melyiket, az a pillanatnyi érdekétől vagy pszichés állapotától függött.

A köztes állapotának következménye, hogy életében összecsúszott az erőszak a társadalom megmentésének mítoszával (a békét akarással), a besúgás – Isten akaratának teljesítésével, a politikai karrier – a lelkek megmentésével, s a politikai szlogenek lelkes hangoztatása az evangélium idézésével. Értékorientáltság helyett a káosz irányítja magatartásukat.

Ezért nem kell csodálkoznunk, amikor egy vezető békepap, B. F. kritikai megjegyzéseit olvassuk a „Kereszt” című újsággal kapcsolatban. (Az újság a mozgalom lapja volt, célja a papok politikai szemléletének átalakítása, a pasztorációs munka támadása.)

A lap népszerűségének problémáját tárgyalta meg a szerkesztőbizottság, miközben B. F. kritikája elhangzott. „Egyházi témák háttérbe szorultak a lapban. Nevetséges, hogy a vasárnapi gondolatokat (vasárnapi evangéliumot) is politikai gondolatok szőjjék át ... Teljesen a politika tölti ki a Kereszt hasábjait ... Kár, hogy a Kereszt egyik kezében revolvert, a másikban politikát tart ... Nemcsak akkor jó egy cikk, ha politikai dolgokba erőszakolnak egyháziakat, hanem akkor is jó, ha az csak egyházi vonatkozású. A Keresztben olyan cikkek is megjelennek, amely akár a Szabad Népből is megjelenhetne”. (1951. nov. 13-án készült a jegyzőkönyv, amelyet a szokatlan hangvétel miatt továbbítottak az ÁEH-felé.)

Kitűnik, hogy a szerkesztőbizottság sincs igazán tisztában azzal, hogy mi is lenne a dolga, s azzal még kevésbé, hogy hogyan vegyék rá a mozgalmon kívüli papokat, hogy a szószékről a kommunizmust dicsőítsék.

Anómia tényét támasztja alá továbbá azoknak a békepapoknak az esete, akiket az ötvenes években a tanácselnökök kiküldtek parasztokhoz, hogy rábírják őket a beadás teljesítésére, a tsz-be való belépésre. A hívek érdekében hivatkoztak, miközben mindenki tudta róluk, hogy a másik oldalon állnak, a hatalom mellett.

Tipikus érték-káoszra utal az az eset is, amelyben V. L. (a mozgalom egy másik vezetője) pozícióját karitatív tevékenységek szervezésére is használta. A Hortobágyra kitelepített volt híveinek komoly adományokat küldött pénz, ruhanemű és élelem formájában. Ez a tevékenysége természetesen nem maradt titokban az ÁEH emberei előtt, feljelentették miatta. Magas mozgalmi funkciójából leváltották, ám tagságát megtartotta.

Lássunk a fentiek mellett érvelve egy további példát arra, hogyan tanít egy békepapot az ÁEH egyik embere politizálásra. A tanítvány az így tanult módszert alkalmazta is, belső meggyőződés nélkül, némi cinizmussal. Ráadásul, mint követendő példát elmesélte mindezt az 1952-ben tartott békepapok országos konferenciáján, ahol nagy derűtséget keltett felszólalása: „Egyik este Egerben az ÁEH vezetőjének egyik képviselője karonragadott, s feltette az általános kérdéseket (Derűtség.), melyek alkalmával már tudtam, hogy mi fog következni. –Gyóntatás! Szólt közbe B. M. (Derűtség.) Milyen a nép hangulata”. „A hangulat? Óriási nagy jaj”... feleltem. „Tessék akkor azt mondani a népnek, hogy sohasem volt annyi pénze a parasztnak, mint most. Mi ellenőrizzük Gyöngyösön a boltokat, és tudjuk, hogy minden árut felvásárolnak a parasztok. Sohasem volt ennyi jövedelmük.”

Tegnap este olyan helyen voltam, ahol súlyos beteg volt, de nemcsak azért mentem, mert beteg volt a háznál, hanem hogy felhasználjam a kapott receptet. (Derűtség). A 10-12 holdas gazdánál megragadtam az alkalmat: „Mit szól hozzá, maguknak sohasem volt ennyi pénzük ... Maguk azt mondják, hogy nem tudnak beadni, mert nincs miből, közben meg a boltban felvásárolnak.” ... Beleszól az öregasszony is.

“A tyúkoknak nem tudunk mit adni, pénzből kell venni, mert mindent elvitt a beadás.” Különben is az állam könnyít a tyúkokon és a tojásokon is – kommentálja K. K. (*Élénk derűltés*), majd folytatja, „így mégis csak érünk el valamit, ha így beszélünk velük, de a szöszékről ilyeneket elmondani mégsem lehet.” A felszólalást B. M. kiegészítette: – „Meg kell kísérlni, hogy a bizalmatlanságot, aggodalmakat, műjajokat át tudjuk formálni a közösség iránt érzett nagy lelkesedéssé.” (Idézetek a konferencia jegyzőkönyvéből.)

Belső ellentmondásra utal többek között, hogy a felszólaló pasztorációs munka címen (beteglátogatás) elmegy egy családhoz, ám lelkigondozás helyett agitációs munkát végzett. A szöveg alapján látható, hogy a békepapok saját helyzetükkel sem tudnak azonosulni, szerep-konfliktusaikon maguk is nevetnek. Úgy voltak a hatalom kiszolgáltatottjai s kiszolgálói egyszerre, hogy nem tudták, hogyan tegyenek eleget e kettős szereposztásnak.

ÖSSZEGZÉS

1.) A békepapok életvilágát a rendszervilág (a politika) bekebelezte anélkül, hogy új életvilág kialakítására lehetőséget adott volna nekik.

2.) Mindkét kultúrkörben marginalizálódtak, normarendjüket elveszítve anómiás helyzetbe kerültek.

3.) Önmaguk és a helyzet foglyaként egyéni kiutakat keresve voltak köztük egyéni hősök, másokat megmentők, hatalmat kijátszók az egyház érdekében, ugyanakkor az árulókat, az erkölcsileg lecsúszottakat, a kivárákat vagy a karrieristákat is megtalálhatjuk közöttük. Semmiképpen sem tekinthetjük ezt a csoportot homogénnek, a köztudottnál lényegesen differenciáltabb réteggel van dolgunk.

UTÓSZÓ

Az egyházon kívüli közvélemény többnyire megvetéssel szól róluk, az egyház szégyenlősen hallgat. Életük káosszá válását látva kiderült, hogy az önkéntes vagy kényszeres élethelyzetük lett legnagyobb földi bírójuk.

IRODALOM:

PÁL JÓZSEF: Békepapok Egyházfórum, 1995.

GERGELY JENŐ: Magyarország és a szentszék kapcsolatának 1000 éve Bp. MEEM, 1996.

TOMKA MIKLÓS: Csak Katolikusoknak. Corvinus. 1995.

TOMKA MIKLÓS: Magyar katolicizmus 1991. OLI. Bp. 1991.

HAVASY GYULA: A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989. Dokumentumgyűjtemény Magyar Katolikus Almanach. Szent István Társulat. Bp. 1984

MOL. XIX-A-21-c 9P. doboz anyagának teljes feldolgozása.

BALOGH MARGIT: Egyház és egyházpolitika a Kádár-korszakban in: Eszmélet 34.

**Megyei papi békebizottságok választmányi
összetétele 1953**

sz.	megye	elnökség	választmányi tag	kimarad	új tag	alsó papi réteg	közép papi réteg	felső papi réteg	országosba jelölt
1	Bács-Kiskun	3	13	4	7	9	4	3	-
2	Maranya	3	18	6	5	15	6	-	2
3	Békés	4	15	-	-	14	5	-	-
4	Borsod-Abauj	5	20	7	7	13	12	-	-
5	Budapest	5	18	4	7	22	-	1	-
6	Csongrád	6	18	6	7	18	4	2	-
7	Fejér	3	19	-	4	13	9	-	-
8	Győr-Sopron	4	17	3	4	12	9	-	3
9	Hajdú-Bihar	6	12	-	3	11	7	-	-
10	Heves	5	10	1	3	11	4	-	-
11	Komárom	4	20	1	3	11	13	-	4
12	Nógrád	3	16	-	-	10	7	2	-
13	Pest	4	18	1	8	12	10	2	-
14	Somogy	4	16	3	2	12	8	-	1
15	Szabolcs-Szatmár	5	21	6	4	13	13	-	5
16	Szolnok	4	19	1	3	16	7	-	2
17	Tolna	5	18	-	5	16	7	-	1
18	Vas	4	17	2	6	11	10	-	3
19	Veszprém	4	18	-	4	16	6	-	1
20	Zala	5	20	-	2	16	9	-	2
Összesen:		86	343	45	84	271	148	10	24
Mindösszesen:		429		19,6%		63,2%	34,5%	2,3%	5,6%